Flora Pannonica 1(1): 44-57. (2003)

Flora Pannonica
Journal of Phytogeography & Taxonomy

Az *Epipactis* ZINN. nemzetség fajai Magyarországon*

MOLNÁR V. Attila
DE TTK Növénytani Tanszék, H-4010 Debrecen Pf.: 14. amolnar@tigris.klte.hu

A közép-európai orchideaflórában kétségkívül a nőszőfüvek nemzetsége okozta a legtöbb meglepetést az utóbbi időben. Az újonnan leírt *Epipactis*-fajok számának növekedését szemléletesen mutatják a különböző európai határozókban szereplő adatok. SUNDERMANN (1980) művében 16 faj és alfaj szerepel, BUTTLER (1986) könyvében 23, BAUMANN és KÜNKELE (1988) 24 fajt tárgyalnak, DELFORGE 1994-ben 36, 2001-ben pedig már 56 fajt mutat be. Az utóbbi időben hasonló tendencia hazánkban is megfigyelhető (1. táblázat).

1. táblázat. A Magyarországról ismert *Epipactis*-fajok leírásának és hazai kimutatásának áttekintése

Faj	Leírás	Az első magyarországi közlés éve (csak a XX. századi adatoknál)
1. *E. helleborine* (L.) CRANTZ	1753	XVIII. század
2. *E palustris* (L.) CRANTZ	1753	XVIII. század
3. *E. microphylla* (EHRH.) SW.	1789	XIX. század
4. *E. atrorubens* HOFFM. ex BESSER	1809	XIX. század
5. *E. purpurata* SM.	1828	XIX. század
6. *E. leptochila* (GODFERY) GODFERY	1919	HOLUB 1972
7. *E. muelleri* GODFERY	1920	HOLUB 1972
8. *E. pontica* TAUBENHEIM	1975	SULYOK – MOLNÁR 1996
9. *E. albensis* NOVÁKOVÁ & RYDLO	1978	ROBATSCH 1995
10. *E. gracilis* B. & H. BAUMANN	1988	ROBATSCH 1995
11. *E. bugacensis* ROBATSCH	1990	ROBATSCH 1990
12. *E. nordeniorum* ROBATSCH	1991	ROBATSCH 1995
13. *E. placentina* BONGIORNI & GRÜNANGER	1993	TÓTH 2000
14. *E. voethii* ROBATSCH	1993	MOLNÁR – VIDÉKI – SULYOK (2003)
15. *E. tallosii* MOLNÁR & ROBATSCH	1996	MOLNÁR – ROBATSCH 1996

Ugyanakkor az utóbbi évtizedekben ismertté vált önmegporzó nőszőfű-fajok azonosítása határozókulcsok és a felismerést segítő ábraanyag hiányában igen nehézkes. Jelen közleményben a Magyarország területéről eddig előkerült fajok határozókulcsát, leírását és KÓRA Judit által készített eredeti rajzait közöljük.

1. ábra. *Epipactis*-virág főbb alkotórészei

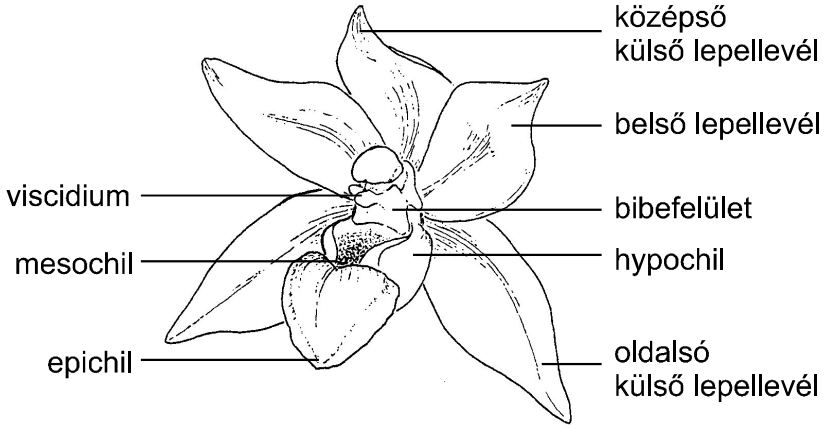

Határozókulcs a hazánkban előforduló nőszőfüvek azonosításához

1.a. A mézajak hosszabb (10–13,5 mm) a lepelleveleknél, a sárga mintázatú, fehér epichil hullámos-csipkés szélű, a hypochil bíborosan csíkozott. Az alsó levelek a tövükön a legszélesebbek.

Mocsári nőszőfű *Epipactis palustris* (L.) CR. (1. ábra)

15–50 (-90) cm magas kúszó gyöktörzsű faj. A szár felső része, a magház sűrűn pelyhes-szőrös. A 4–8, hosszúkás-lándzsás, 7–18 cm hosszú és 1,5–4 cm széles lomblevél a szár alsó részén csoportosul. A felsőbb szárlevelek szálasak. A 4–20, bókoló virág laza fürtöt alkot. A lepellevelek halványzöldek, barnásvörös futtatással; a külsők 8–13 mm hosszúak és 3,5–5,5 mm szélesek.

K szórv. (Zempléni-hg., Bükk, Gödöllői-dv., Dorog, Bakony, Balaton-v.), Dt (Sopron–Somogy, Bakonyalja, Mecsekalja), A (Kis-A, Duna-v., Tt.: Békés m., Ny, Drávasík). Üde és kiszáradó lápréteken, nedves, pionír felszíneken. Jún.-júl.

b. A mézajak a többi lepellevélnél rövidebb, az epichil többé-kevésbé kihegyezett, a hypochil nem erezett **2**

2.a. A levelek igen kicsik [1–4 (-5) cm hosszúak és 0,5–2,2 cm szélesek], a szártagoknál rövidebbek vagy alig hosszabbak, kopaszak. A hajtás és a magház sűrűn rövid pelyhes. A lepellevelek zöldesek vagy halvány rózsásak.

Kislevelű nőszőfű *Epipactis microphylla* (EHRH.) SW. (2. ábra)

Karcsú, 7–40 (-50) cm-re megnövő félszaprofiton. A szár, a magház és a külső lepelkör sűrűn fehéresen pelyhes-szőrös. 3–9 (-12) levele igen kicsi. A levelek a tövüknél hüvelyesek; az alsók lándzsásak, rövidebbek, a felsők keskeny-lándzsásak, kb. másfélszer nagyobbak a szárközöknél. A virágzat laza, ± egyoldalú, 4–30 virágú. A bókoló virágok kicsik, fehéres zöldek. A lepellevelek 5–8 mm hosszúak, 2–4 (-5) mm szélesek, sárgászöldek. A mézajak 5–7 mm hosszú, zöldes vagy fehéres, ráncos, redős epichildudorral.

ÉK (Tornai-Karszt, Bükk, Mátra, Karancs) DK (Naszály–Keszthelyi-hg.), Dt (Kőszegi-hg., Bakonyalja, Zala, Baranya, Tolna), A szórv. (Kis-A, Duna-v., D-T, Tt.: Szeged, Pusztaszer, Vésztő). Nyirkos, sziklás és száraz erdőkben, ligetekben, bokorerdőkben. Jún.-júl.

b. A levelek nagyobbak, alul az ereken érdesek **3**

3.a. Önmegporzó fajok: viscidium nincs, vagy ha van, akkor vele a pollíniumok nem távolíthatók el az ivaroszlopból, a levelek ± a szár két átellenes oldalán, nem spirálisan állnak. A virágok általában halvány színűek, rövid ideig (néhány napig) nyílnak. **4**

b. Rovarmegporzású fajok: a viscidium jól fejlett és funkcióképes, vele a pollíniumok könnyen eltávolíthatók ivaroszlopból (gyakran hiányoznak is onnan!). A levelek ± spirálisan állnak. A virágok általában intenzív színűek, hosszabb ideig nyílnak. **14**

4.a. Az alsó murvalevél lomblevélszerű, elérheti a 8 cm hosszúságot, ált. csüng. Az epichil hosszabb (4–9 mm), mint amilyen széles (3–5 mm), kihegyezett, mereven előreálló, a mesochil „V"-alakú.

Csőrös nőszőfű *Epipactis leptochila* (GODF.) GODF. (3. ábra)

(20-) 30–70 (-80) cm-es növény. A szár az első 1–2 levél eredése alatt ibolyás. 3–6 (-10) szárlevele 5–11 cm hosszú és 2,5–5 cm széles, tövükön gyakran kisárguló. A 2–3 felső, murvaszerű levél keskeny-lándzsás, 8–10 cm hosszú. Az alsó murvalevelek igen nagyok (-8 cm). A virágzat laza, 8–35 virága enyhén bókol. A lepellevelek hosszúkás lándzsásak, kihegyezettek, zöldek (néha vörösesek); (6-) 10–15 mm hosszúak. A mézajak 8–11 mm hosszú. A hypochil belül pirosas-barna.

ÉK (Bükk, Börzsöny), DK (Vértes, Balaton-vidék, Keszthelyi-hg.), D-Dt. (Mecsek, Zselic, Szekszárdi-dv.) Bükkösökben, gyertyánosokban, mészkedvelő. Júl.

b. Az alsó murvalevél kisebb. Az epichil ált. nem kihegyezett, nem áll mereven előre. **5**

5.a A frissen kinyílt virág ivaroszlopában gömb alakú, eleinte fehér később megbarnuló viscidium (ragadóstest) figyelhető meg **6**

b. A gömb alakú, fehér viscidium frissen kinyílt virágokban sem figyelhető meg **11**

6.a. A mesochil széles **7**

b. A mesochil szűk **8**

7.a. A növény (17-) 27–40 (-60) cm magas, kocsánya (4-) 5–8 (-11) mm-es, az epichilen legtöbbször rózsaszín vagy lilás futtatással. Július közepétől végéig nyílik.

Vöth-nőszőfű *Epipactis voethii* ROBATSCH (4. ábra)

1. ábra. *E. palustris*

2. ábra. *E. microphylla*

3. ábra. *E. leptochila*

4. ábra. *E. voethii*

A növény alsó levelei tojásdadok, a középsők lándzsásak. 4–6 (-8) lomblevele 6-10 cm hosszú és 1–2,5 cm széles, a felsők murvalevélszerűek. Az alsó murvák (2,5-) 3–5 (-6) cm hosszúak. A virágzat ± egyoldalú, laza, (2-) 4–12 (-30) virágú. A kocsány igen hosszú, a virágok enyhén bókolnak. A külső lepellevelek 9–10 mm hosszúak, 4–5 mm szélesek, zöldesek. A mesochil széles, az epichil szíves, fehér vagy rózsaszín.

Ausztriából (Bécs: Bisamberg) ROBATSCH (1993) által leírt faj, a Kőszegi-hegység ausztriai oldalán (TIMPE 1998) és a Cseh Köztársaságban (Morvaország, BATOUŠEK & KEŽLINEK 2002) is él. Hazánkban a Bakonyban, a Balaton-felvidéken és a Zselicben ismertek állományai, biztosan elterjedtebb.

b. A növény (7-) 10–30 (-40) cm magas, kocsánya rövidebb, az epichil zöldesfehér. Július végétől augusztus második feléig virágzik.

Pontuszi nőszőfű *Epipactis pontica* TAUBENHEIM (5. ábra)

3–5 (-7) lomblevele 4,5–8,5 cm hosszú és 1,25 cm széles. Az alsó murvalevelek 1,2–4 cm hosszúak. A virágzat laza, benne a 7–14 zöldes, kissé bókoló virág ± egyoldalra áll, néha kleisztogámok. A hypochil széles, öblös, belül az olívzöld vagy barnás. A mesochil széles, az epichil 2,5–3 mm hosszú és 3–4,2 mm széles.

Törökországból (Pontuszi-hg.) leírt (TAUBENHEIM 1975), Közép-Európáig elterjedt faj. K (Heves-Borsodi dombság, Zempléni-hg, Tornai-karszt, Bükk, Bakony) Bizonnyal másutt is. Bükkösökben, gyertyánosokban.

8.a. Az epichil szívalakú, 4 mm-es, szélein világoszöld, közepén rózsásan futtatott, a széle ép és felfelé görbül. A szárlevelek száma 2–3 (4), középső levelek 2,5–5 (-6,5) cm hosszúak, 1–2 (-3) cm szélesek. A 3–9 (-15) bókoló, világoszöld virág laza, egyoldalú fürtöt alkot.

Karcsú nőszőfű *Epipactis gracilis* B. & H. BAUMANN (6. ábra)

10–35 cm magas növény. Szára alul kopasz, felső részén ritkásan szőrös. Tojásdad, zöldes külső lepellevelei 9–10 mm hosszúak és 3,8–4,8 mm szélesek. Belső lepellevelei 7,5–8,7 × 3,5–3,8 mm-esek. A hypochil kívül zöld, vagy barna. A mesochil szűk.

Ny-Dt (Kőszegi-hg.: Bozsok, Velem), ÉK (Zempléni-hg.: Mikóháza). Jó vízellátottságú bükkösökben, telepített fenyvesekben, patakok mentén.

b. Az epichil csúcsa hátrahajlik, széle finoman fogazott. A levelek kerekdedek vagy lándzsásak **7**

9.a. Az (1-) 3–4 (-6) szárlevél kerek vagy tojásdad, (1-) 2–4 (-5,5) cm hosszú és 0,6–3,5 (-4,5) cm széles, általában sárgászöld, ritkábban sötétzöld színű. A virágok és termések nem bókolnak, vízszintesen vagy ferdén felfelé állnak. A virágok száma (1-) 3–13 (-25). A külső leplek zöldesek, a belső leplek és a mézajak fehéres, krémszínű vagy rózsás.

Norden-nőszőfű *Epipactis nordeniorum* ROBATSCH (7. ábra)

Apró, (4-) 10–20 (-40) cm-es növény. Az alsó murvák 1–2 cm-esek. A virágzat ± egyoldalú, virágai sokszor félig nyílnak ki, felfelé irányuló vagy vízszintesen állnak. A külső leplek kívül zöldek 6–8 mm hosszúak, 3–4 mm szélesek. A belső leplek rózsásan futtatottak. A hypochil keskeny, belül bar-

5. ábra. *E. pontica*

6. ábra. *E. gracilis*

7. ábra. *E. nordeniorum*

8. ábra. *E. tallosii*

násvörös. A mesochil szűk. Az epichil fehéres-rózsaszínes vagy krémszínű, 3–4 mm hosszú és széles, szíves. Viscidiuma funkcióképtelen.

D-Dt, Ny-Dt, Bakony. Ligeterdőkben, patakok mentén, árnyas erdőkben. Júl.-aug.

b. A virágok és a termések ± bókolnak, nem állnak felfelé **10**

10.a. Az epichil fehér vagy legfeljebb kissé rózsásan futtatott, kerekded. Az epichildudorok általában zöldesek. A külső lepellevelek hosszan kihúzott hegyben végződnek. Az alsó murvalevél 10–43 mm hosszú, hosszabb is lehet, mint a hozzá tartozó virág.

Tallós-nőszőfű *Epipactis tallosii* MOLNÁR & ROBATSCH (8. ábra)

(7-) 10–40 (-80) cm magas növény. Az alsó lomblevelek kerekdedek vagy széles lándzsásak, a felsők keskenyek. A levelek ± kétoldalra állnak. A virágzat (3-) 6–20 (-40) virágú, ± egyoldalú. Az alsó murvalevél (10-) 13–20 (-43) mm hosszú és (2-) 4–6 (-7) mm széles. A külső leplek keskeny lándzsásak, ívesen hajlók, sárgászöldek, a belső leplek világosabbak. A mesochil szűk, az epichil középen zöldes, a szélén fehér, vagy ritkán halvány rózsaszín, pereme lefelé hajlik. Viscidiuma funkcióképtelen.

Hazánkból (Nyirád) 1996-ban leírt faj. Az Alföld és a Dunántúl több pontján ill. Szlovákiából (VLČKO 1997) és a Cseh Köztársaságból (Morvaország, BATOUŠEK in Mereda 2002) ismert. D-Dt (Bakonyalja: Nyirád, Sümeg; Belső-Somogy: Szulok; K-Zselic, Mecsek), A (Tt.: Gyula, Debrecen, Tiszavasvári, Tiszaderzs, Hajdúnánás-Tedej, Újtikos; Ny: Piricse, Fülöp, D-T: Kiskörös; Kis-A: Esztergom; Déli-A: Pécsi-sík). Ligetekben, telepített erdőkben, változó vízgazdálkodású tölgyesekben, vizek partjai környékén nyílt termőhelyeken is. Legkorábban július végétől virágzik, de rendszerint júliustól augusztusig nyílik.

b. Az epichil és az epichildudorok rózsásak. Az alsó murvalevél 10–24 mm hosszú, rövidebb mint a hozzá tartozó virág. Igen korán, júniusban virít.

Bugaci nőszőfű *Epipactis bugacensis* ROBATSCH (9. ábra)

15–25 (52) cm magas növény. (2) 3–4 (-6) lomblevele elliptikus vagy lándzsás, kihegyezett, 3,5–5,5 cm hosszú, 2–2,5 cm széles. A murvalevelek keskeny lándzsásak, 10–24 mm-esek, rövidebbek, mint a virágok. A virágzat laza 3–15 (-23) virágú. A virágok kissé bókolnak. A külső lepellevelek zöldek, kb. 10 mm hosszúak és 4 mm szélesek. A hypochil belül vörösesbarnás. A mesochil szűk. Az epichil széles háromszögletű, 4 mm széles és 4 mm hosszú, kissé rózsaszínes.

D-T (Bugac, Móricgát, Jászszentlászló, Szank, Kiskunfélegyháza, Pirtó, Kis-Bócsa, Bodoglár, Kiskunmajsa, Csólyospálos, Fülöpháza, Soltvadkert). Homoki nyárasokban, telepített nyárasokban, tölgyesekben. Jún.

11.a. Az erősen bókoló zöldes-fehéres virágok nagyszámú (–25) fürtöt alkotnak, mely sokszor a növény magasságának egyharmadát-felét kiteszi. A kocsányok igen hosszúak (5–10 mm).

Greuter-nőszőfű *Epipactis greuteri* BAUMANN & KÜNKELE (10. ábra)

Hajtásai 20–60 (-70) cm magasak, néha csoportosan jelenek meg. 4–8 lomblevele 5–8 cm hosszú, 2–3 cm széles, a felsőbbek murvalevélszerűek. Az alsó murvák igen hosszúak (-5 cm), lecsüngők, a virágokon túlérnek. Az 5–25 virágból álló virágzat gyakran a növény magasságának több mint

harmadát is kiteszi. A virágok erősen bókolnak, kocsányuk igen hosszú, 5–10 mm-es. Mézajka 7–9 mm hosszú, a mesochil széles, az epichil szív alakú fehéres.

Görögországból 1981-ben leírt, de Közép-Európából (Ge, Cz,) is előkerült növény. A Kőszegi-hegység osztrák oldalán, Szlovákiában (Mered) és Szlovéniában is ismert. Hazai előfordulása patakok környékén, nedves bükkösökben és fenyvesekben várható. Júl.-aug.

b. A kocsányok rövidebbek. A virágzat kevesebb virágból áll, rövidebb **12**

12.a. Az epichil fehér alapszínű, háromszögletű, zöldes széle felfelé görbül. Igen későn, augusztustól novemberig virító, apró termetű növény
Elbai nőszőfű *Epipactis albensis* NOVAKOVA & RYDLO (11. ábra)

(8-) 15–20 (-45) cm magas növény. (1-) 2–3 (-4) világoszöld, tojásdad lomblevele (2,3-) 3–5 (-6) cm hosszú és (1-) 1,5–2 (-2,8) cm széles. A virágzat ± egyoldalú, laza, (1-) 5–12 (-25) virágú. A virágok vízszintesen állnak vagy kissé bókolnak. Az alsó murvalevelek hosszabbak, mint a virágok. Külső lepellevelei 6–10 mm hosszúak, 2,5–4,5 mm szélesek. A mézajak 6–8 mm hosszú. A hypochil belül barnásbíbor színű. A mesochil széles, V-alakú. Az epichil szív alakú, tövén fehér, széle felfelé hajló, zöldes. Viscidiuma ált. hiányzik. (E faj viscidiummal rendelkező változatának tekinthető a hazánkból leírt *E. mecsekensis* MOLNÁR & ROBATSCH.)

ÉK (Cserhát, Börzsöny) DK (Balaton-v.: Raposka), Ny-Dt (Kőszegi-hg.), D-Dt (Mecsek), A (Tt. a Tisza mentén). Patakok, folyók mellett, ligeterdőkben. Aug.-okt. (nov.).

b. Az epichil széle nem zöldes, nem görbül felfelé. A növény korábban, júliusban virágzik. **13**

13.a. A virágok erőteljesen bókolnak, ált. igen intenzív lilás, ibolyás színűek. A növény 16–40 (-50) cm magas, virágainak száma 2–24.
Ciklámenlila nőszőfű *Epipactis placentina* BONGI. & GRÜNANGER (12. ábra)

20–40 cm magas. A szárlevelek 4–7 cm hosszúak, felfelé állók, tojásdad-lándzsásak, hullámos szélűek. A ± egyoldalú virágzatban 5–15, lecsüngő virág van. Az alsó murvalevelek jóval hosszabbak a virágoknál. A külső lepellevelek tojásdad-lándzsásak, lilás világoszöldek vagy lilák. A belső lepellevelek intenzív ciklámenszínűek, 6–9 mm hosszúak és 3–4 mm szélesek, hegyesek. A hypochil kívül rózsás, belül bíborszínű. A mesochil széles, az epichil 3–4 mm-es, rózsaszín.

Olaszországból, Piacenza mellől 1993-ban leírt, majd több helyen (Szicília, Franciaország, Svájc, Szlovákia) előkerült faj. A Mecsek két pontján ismert néhány példánya (TÓTH 2000). Mecsek. Nyílt, mészkerülő erdőkben. Júl.

b. A virágok vízszintesen állnak, vagy kissé bókolnak. A növény 20–65 (-90) cm magas, virágainak száma 10–40. Az epichil sárgás- vagy fehéres zöld, a hypochil belülről barnás vagy vöröses.
Müller-nőszőfű *Epipactis muelleri* GODF. (13. ábra)

A levelek száma 5–10, gyakran két oldalra rendezetten helyezkednek el, lándzsásak, 5–10 (-12) cm hosszúak, 2–4 cm szélesek, ívesen hajlók, a felső murvaszerűek. A virágzatot 10–20 (-40) bókoló virág alkotja. A lepellevelek 7–12 mm hosszúak, 3,5–5 mm szélesek, sárgászöldek vagy halványzöldek, olykor vöröses futtatással. A mézajak 6–8 mm hosszú. A fehéres (ritkán rózsaszínes)

9. ábra. *E. bugacensis*

10. ábra. *E. greuteri*

11. ábra. *E. albensis*

12. ábra. *E. placentina*

epichil háromszög alakú vagy lekerekített, a hypochil alig öblös, belül sötétvörös. A mesochil széles, a viscidium hiányzik.

K és Dt. Száraz, mészkedvelő erdőkben, bokorerdőkben és tisztásokon, sziklás, árnyas erdőkben. Bizonnyal elterjedtebb. Jún.-júl.

14.a. A magház kopasz vagy alig szőrös. A virágok zöldesek, fehéresek vagy ibolyásak **15**

b. A hajtás felső része és a magház sűrűn pelyhes-szőrös, általában vörösbarnán futtatott, a virágok sötét bíborvörös színűek (ritkán világosak).

Vörösbarna nőszőfű *Epipactis atrorubens* (HOFFM.) SCHULT. (14. ábra)

(10-) 40–60 (-80) cm magas faj. 4–12 cm hosszú, 1–5 cm széles leveleinek száma 5–11, alul az ereken érdesek. A ± egyoldalú virágzat (5-) 10–20 (-35) cm hosszú, tömött virágzatot (7-) 10–25 (-70) a bíbortól a barnásvörösig változó színű, bókoló virág alkotja. A lepellevelek 5–10 mm hosszúak, 2,5–4 mm szélesek. A mézajak 5–6,5 mm-es. Az epichil háromszög-alakú vagy kerekded, jellegzetes dudorral.

ÉK (nem ismert: Mátra, Börzsöny), DK, Dt (Sopron–Somogy), A (Kis-A., Duna-v., D-T, Tisza-v.). Bokorerdőkben, sziklás bükkösökben, homokpusztákon, homoki erdőkben, telepített nyárasokban. Jún.-júl.

15.a. A szár zöld, ritkán ibolyás futtatású, a levelek zöldek, rendszerint nagyok, tojásdadok.

Széleslevelű nőszőfű *Epipactis helleborine* (L.) CR. (15. ábra)

20–70 (-130) cm-re megnövő, változatos megjelenésű faj. A levelek [4–9 (-15)] a száron spirális elhelyezkedésűek, változatosak, rendszerint széles-tojásdadok, 7–17 cm hosszúak, 3–10 cm szélesek, hüvelyesek. A szár és a magház kopasz v. a magház az éleken gyéren pelyhes. Virágainak színe a halvány zöldessárgától a lilásig változik. A külső lepellevelek 7–12 (-15) mm hosszúak, 4–9 mm szélesek. A belső leplek és a mézajak 7–11 mm hosszú. A hypochil öblös, belül barnás, bíboros vagy zöldes. Az epichil 3–5 mm hosszú és 4–6,5 mm széles. A mesochil széles, a viscidium működik.

Magyarország domb- és hegyvidékein elég gyakori, az Alföldön ritkább. Jún.-aug.

b. A szár kékeszöld, szürkés vagy ibolyás. A levelek legalább a fonákukon ibolyás futtatásúak vagy rózsaszín ibolyásak

Ibolyás nőszőfű *Epipactis viridiflora* HOFFMANN ex KROCKER. (16. ábra)
(syn.: *E. purpurata* J. E. SMITH)

20–70 (-120) cm-es félszaprofiton növény. Ibolyás futtatású hajtásai gyakran csoportokban jelennek meg. A szár és a magház sűrűn érdes-szőrös. A 4–12 lomblevél 5–10 cm hosszú és 1–3 cm széles, az alsók keskeny-tojásdadok, a felsők keskeny-lándzsásak, spirális lefutásúak. A virágzat 10–50 cm hosszú, tömött, (6-) 20–50 (-100) allogám, alig bókoló virág alkotja. A halványzöld lepellevelek 8–13 mm × 4–6 mm-esek. A mézajak 8–10 mm hosszú, az epichil rózsás. A mesochil széles, a viscidium működik.

ÉK, DK (Visegrádi-hg., Budai-hg., Vértes, Bakony, Balaton-v.), Dt (Sopron, Bakonyalja, Zala, Zselic, Belső-Somogy, Szekszárd, Mecsek, Villányi-hg.), A szórv (Tt., ÉA, D-T, Ny). Júl.-szept.

13. ábra. *E. muelleri*

14. ábra. *E. atrorubens*

15. ábra. *E. helleborine*

16. ábra. *E. viridiflora*

Kérdéses taxonómiai értékű *Epipactis*-taxonok Magyarországon

Epipactis atrorubens subsp. *borbasii* SOÓ

SOÓ Rezső 1927-ben a *Helleborine atrorubens* formájaként írta le az általa 1951-ben varietas, majd 1968-ban alfaji rangra emelt *Epipactis atrorubens* subsp. *borbasii*-t. Ezt a tojásdad vagy tojásdad-lándzsás, 2,5–5 cm hosszú, a szárközöknél legfeljebb alig hosszabb levelű alakot a száraz homoki termőhelyeken élő formaként értékelhetjük. A Kiskunság homokján a „*borbasii*" diagnózisának megfelelő példányok legtöbbször együtt fordulnak elő a törzsalaknak megfeleltethető, hosszabb levelű példányokkal.

Epipactis mecsekensis MOLNÁR & ROBATSCH

Jelen sorok írója 1995-ben hívta fel Karl Robatsch (1927–2000) osztrák *Epipactis*-specialista figyelmét a mecseki Réka-völgyre, mint érdekes nőszőfű-lelőhelyre, aki 1996-ban tudományra új fajként közölte *Epipactis mecsekensis* MOLNÁR & ROBATSCH-t. A növény a leírás és a fekete-fehér fotók alapján az *E. albensis* viscidiummal rendelkező változatának tűnik, hasonlóan a SCAPPATICCI és ROBATSCH (1995) által Franciaországból leírt *E. fibri*-hez.

Epipactis pseudopurpurata MEREĎA

MEREĎA (1996) által Szlovákiából (Strážovské vrchy) által leírt, az *E. viridiflora* HOFFMANN ex KROCKER-re (syn.: *E. purpurata* SMITH) emlékeztető, annál kisebb [(10-) 15–30 (-41) cm magas] termetű, kevesebb (1–3) levelű és virágú, önmegporzó alak. Ivaroszlopának felépítése változékony, de viscidiuma hiányzik. Gyertyán- és bükkelegyes erdőkben, többnyire meszes alapkőzeteken él.

DELFORGE (2001: 69.) közli J. DEVILLERS-TERSCHUREN két, a Bakonyban 1991-ben készült képét és ennek alapján az *E. pseudopurpurata* magyarországi előfordulását.

Zusammenfassung

Die Arten der Gattung *Epipactis* ZINN. in Ungarn

Die Stendelwurze (*Epipactis*) gehören aus taxonomischer Sicht zu den problematischsten Gattungen der europäischen Orchideenflora. In den letzten zehn Jahren kamen auch in Ungarn zahlreiche, zuvor nicht beobachtete selbstbestäubende Stendelwurzarten zum Vorschein. Die vorliegende Mitteilung soll bei der Bestimmung der bisher in Ungarn aufgefundenen Arten behilflich sein, mittels eines Bestimmungsschlüssels sowie der Beschreibung und Judit Kóra's Originalzeichnungen von obigen 16 Stendelwurzarten.

Irodalom

BATOUŠEK, P. – KEŽLINEK, Z. (2002): *Epipactis voethi* Robatsch – novy druh autogamického kruštíku pro Českou Republiku. – Roezliana (Brno) **31**: 45-46.

BAUMANN, H. – KÜNKELE, S. (1988): Die Orchideen Europas. – Franck`sche Verlagshandlung. Kosmos Naturführer. Stuttgart. 192 pp.

BUTTLER, K. P. (1986): Orchideen. – Mosaik Verlag. München.

DELFORGE, P. (1994): Guide des Orchidées d'Europe d'Afrique du Nord et du Proche-Orient. – Delachaux et Niestlé S. A., Lausanne – Paris.

DELFORGE, P. (2001): Guide des Orchidées d'Europe d'Afrique du Nord et du Proche-Orient. – Delachaux et Niestlé S. A., Lausanne – Paris. 592 pp.

HOLUB, J. (1972): Neue oder wenig bekannte Pflanzen der ungarischen Flora. – Annales Universitatis Scientiarum Budapestiensis de Rolando Eötvös Nominatae Sectio Biologica **14**: 91-104.

MEREĎA, P. jun. (1996): *Epipactis pseudopurpurata* Mereďa, spec. nova (*Orchidaceae*) - eine neue autogame Sitter-Art aus der Slowakei. – Preslia (Praha) **68**: 23-29.

MERED'A, P. jun. (2000): *Epipactis greuteri* (*Orchidaceae*) - a new species of the Slowak flora. – Biológia (Bratislava) **55**: 49-55.

MERED'A, P. jun. (2002): Stavba phlavných orgánov druhov rodu *Epipactis* (*Orchidaceae*) vyskytujúcich sa v Českej a Slovenskej republike. – Zprávy Čes. Bot. Společ. (Praha) **37**: 27-34.

MOLNÁR A. – ROBATSCH, K. (1996): *Epipactis mecsekensis* A. Molnar et K. Robatsch spec. nova, eine neue *Epipactis*-Art aus Ungarn. – Jour. Eur. Orch. **28**(4): 781-786.

MOLNÁR A. – ROBATSCH, K. (1996): *Epipactis* tallosii A. Molnar et K. Robatsch spec. nova, eine neue *Epipactis*-Art aus Ungarn. – Jour. Eur. Orch. **28**(4): 787-794.

MOLNÁR A. – VIDÉKI R. – SULYOK J. (1997): Adatok hazai *Epipactis*-fajok ismeretéhez I. – Kitaibelia **2**(2): 204-209.

MOLNÁR V. A. – VIDÉKI R. – SULYOK J. (2003): Az *Epipactis voethii* Robatsch előfordulása Magyarországon. – Kitaibelia **8**: in press.

MOLNÁR V. A. – VIDÉKI R. – VLČKO, J. (1998): Adatok hazai *Epipactis*-fajok ismeretéhez II. – Kitaibelia **3**(2): 223-225.

MOLNÁR V. A. (1999): A nőszőfüvek (*Epipactis* genus) jellemzése (pp. 296–297.); *Epipactis gracilis* B. & H. Baumann (p. 299.), *Epipactis albensis* Novakova & Rydlo (p. 299.), *Epipactis bugacensis* K. Robatsch (p. 299.), *Epipactis nordeniorum* K. Robatsch (p. 299.), In: FARKAS S. (szerk.): Magyarország védett növényei. – Mezőgazda Kiadó, Budapest.

MOLNÁR V. A. (2000): *Orchidaceae* – Kosborfélék családja. – In: SIMON T. (2000): A magyarországi edényes flóra határozója. – Harasztok-virágos növények – 4., átdolgozott kiadás, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest pp.: 705-725.

ROBATSCH, K. (1990): *Epipactis bugacensis* K. Robatsch, spec. nova. – eine neue *Epipactis*-Art aus Ungarn. – Ber. Arbeitskr. Heim. Orchid. **7**(1): 12-15.

ROBATSCH, K. (1991): *Epipactis nordeniorum* K. Robatsch, spec. nova, eine neue *Epipactis*-Art aus der Steiermark. – Mitt. Abt. Bot. Landesmus. Joanneum Graz **20**: 31-35.

ROBATSCH, K. (1993): *Epipactis voethii* K. Robatsch, spec. nova, eine neue *Epipactis*-Art aus Niederösterreich. – Mitt. Abt. Bot. Landesmus. Joanneum Graz **21-22**: 21-26.

ROBATSCH, K. (1995): Beiträge zur Kenntnis der europäischen *Epipactis*-Arten (*Orchideceae*) und zur Evolution der Autogamie bei europäischen und asiatischen Gattungen der *Neottioideae*. – Journal Europäischer Orchideen **27**(1): 125-177.

SULYOK J. – MOLNÁR A. (1996): Az *Epipactis pontica* Taubenheim Magyarországon. – Kitaibelia **1**: 66-70.

SUNDERMANN, H. (1980): Europäische und mediterrane Orchideen. – Brücke Verlag, Hildesheim.

TIMPE, W. (1998): Orchideen im südlichen Burgenland (XI) *Epipactis voethii* - eine für das Burgenland neue Stendelwurzart. – Burgerlandische Heimblätter **60**(2): 92-95.

TÓTH I. Zs. (2000): A ciklámenlila nőszőfű (*Epipactis placentina* Bongiorni & Grünanger) Magyarországon. – Kitaibelia **5**(2): 339-340.

VLČKO, J. (1997): Nové druhy rodu *Epipactis* (*Orchidaceae*) na Slovensku. – In: VLČKO, J. – HRIVNÁK, R. (eds.): Európske vstavacovité (*Orchidaceae*) – vyskum a ochrana (Zborník referátov z konferencie) – Slovenská agentúra životného prostredia, Banská Bystrica. pp.: 84-88.